

בכפתור ופרח (פי' ניו) וז"ל: תוספתא, אילן היוצא בין מן הגזע בין מן השרשים חייב. רי"א העולה מן הגזע חייב מן השרשים פטור. והר"מ כי אילן היוצא מן הגזע פטור מן השרשים חייב. **הרי שהוא סותר לת"ק והיפך לר' יהודה**, עכ"ל. הרי לפנינו הקושיא כמו שהיא מובנת בפשוטה בדברי הכ"מ, לא למה פסק דלא כת"ק, אלא שהיא **שלא כמאן** ונשאר בקושיא. וידים מוכיחות שהכ"מ לקח הקושיא מהכו"פ שמצטט אותו במק"א. ופלא שהכו"פ לא התעורר כלל להערה זו שלפי הגירסא שבתוס' הסברא הפוכה. וכל זה צ"ע.

ד.

ונלענ"ד דהכו"פ וכן הכ"מ מפרשים ההגדרה הנ"ל שכל הרואה פני חמה הוא מן הגזע ושאינו רואה הוי מן השרשים כמו שמפרש הרא"ם בשט"מ שהכל קאי על השרשים. דז"ל בשט"מ (ב"מ פ"ב). כלומר כל הבדים העולים **משרשו של אילן** הרואה פני החמה ואינו תחת הקרקע זהו העולה מן הגזע. וכל הבדין העולים מן השרשים שמתחת הקרקע שאינו רואה פני החמה זהו העולה מן השרשים. **והבד עצמה העולה מן השרשים, גזע נקרא**, שהרי כשעולה רואה פני חמה הוא עכ"ל.

הרי לנו מדבריו שהגזע עצמו, שבעליתו מן הקרקע רואה פני חמה הוא כולו גזע, וגם אותו חלק שבקרקע עצמה, וכל עיקר לא אמרו החילוק בין שרואה או אינו רואה פני חמה, הכל הוא רק בנוגע ל**שרשים** עצמם, שיש שרשים שבוטלים ונראים על גבי הקרקע, ובהם הוא שאמרו שהו כגזע. ולפי"ז יש מקום ל**קיים הגירסא** שבתוס' שהיתה לפני הכו"פ והכ"מ בדעת ר"י שמן השרשים פטור מן הגזע חייב, היינו דס"ל כיון שיוצא מהשורש שנראה על פני האדמה אין שרשים אלה נגררים אחרי הגזע, ונחשבים כמשהו בפני"ע, ולא כן השרשים שמתחת לאדמה שבטלים אל האילן וכל היוצא מהם פטור כמו האילן עצמו. אכן הכ"מ עפ"י פסק הלכה של הרמב"ם מסיק שכנראה היתה לו הגרסא כמו שהיא לפנינו בב"מ שמן הגזע פטור מן השרשים חייב, ומ"מ הפירוש של הרואה ושאינו רואה פני חמה נשאר כמו שפירש מקודם, היינו שהכל קאי רק על עצם השרשים ואילו הגזע עצמו, אף זה שאינו רואה פני חמה, עכ"פ דין גזע עליו.

ומה שדחקם לפרש כן בדעת הרמב"ם הוא מפני שאם נאמר שגם ביוצא מן הגזע מתחת לפני הקרקע חייב בערלה, הרי שדין אילן הוא רק מה שלמעלה מהקרקע, לפי"ז לא היה צריך הרמב"ם להביא לעיל ההלכה באילן שנקצץ מעם הארץ שחייב בערלה, דהרי זה נשמע מק"י, ומה באילן שלא נקצץ מ"מ היוצא מתחת לארץ חייב, בנקצץ דנעשה בו מעשה ודאי דמה שעולה מתחת לארץ חייב. ע"כ פירשו דדין זה דרואה ואינו רואה פני החמה הכל מדובר ביוצא מן השרשים ממש, ואילו היוצא מן הגזע אעפ"י שאינו רואה פני חמה אי"ח בערלה. אכן זהו כשהאילן עומד על עמדו. משא"כ בקצצו, יש בזה משום ביטול מעשה נטיעה ראשונה ע"כ חייב בנקצץ מעם הארץ.

ולפי"ז יוצא שדעת הר"מ הן לפ"מ שדיקנו, מסתימות לשונו שלא הסביר כאן מהו גזע ומה זה שרשים, והן לפ"מ שנוקט הכו"פ והכ"מ, אותו חלק של הגזע שתחת הקרקע אין בו חיוב ערלה לענין מה שיוצא ממנו. ומכיון שכן הרי גם הרכבה בו לפי האופן שאמרנו קודם, דהיינו שישאר חלק מן הגזע ורק לאחר איחוי ההרכבה יתחננו, בזה גם לדעת הרמב"ם אי"ב דין ערלה.

וע"ע במשפט כהן (סי' י"ז וי"ח) לענין מה שהתיר הרכבה בשא"מ בשורש ע"י עכו"ם שהתנה שיהא דוקא באותו מקום **שמתעפים ממנו השרשים** לצדדים. ושם (בתש"ו כ') הסביר דבריו וז"ל: והיה ראוי להתיר להרכיב בגזע שבתוך הקרקע ולא נצטרך לחזור עד שיתגלו הענפים (השרשים) המסתעפים, אלא שמ"מ אין להסכים ע"ז, מפני שכך היא דרך הרכבה שמגלים את האילן ערום ומרכיבים עליו **א"כ אאפ"ל שיהיה עכשו נקרא הגזע בשם שורש** מפני שהיה מכוסה באדמה, כיון **שעכשו** אינו מכוסה והחמה רואה אותו, וזהו גזע ולא שורש, עכ"ל. הרי שנוקט שע"י גילוי הגזע הופך אותו מקום ודאי לגזע, אעפ"י שקודם לכן לא ראה פני החמה. ואולי דבריו רק לחומר. ומ"מ צ"ע כמה זמן ומה שיעור ניתן לרואה או אינו רואה פני חמה. הרי לפעמים הקרקע מעלה שרטון כהא דב"ב שם וכן להיפך, ע"י גשמים וכיו"ב מתגלה חלק של הגזע שנמצא טמון באדמה, וצ"ע מתי נחשיב אותו לגזע וממתי נראהו כשרש. ע"כ מסתבר בכל אופן שאפילו אם נפרש רואה ואינו רואה פני חמה הכל על הגזע כרש"י סוף ב"מ וכדנראה מהרשב"ם בב"ב שם, עכ"פ כל דין זה לחייבו בערלה בכה"ג כשיוצא מן הגזע הטמון באדמה אינו אלא מדרבנן מפני מראית העין. וע"כ אזלינן בתר מראית העין שבאותה שעה. ודברי מרן במשפט כהן לא רק לחומר, אלא כך היא המדה.

וכיון שכן שגם לדעת המחמירים אינו אלא מדרבנן, יש ללכת אחר המיקל שהוא האו"ז והרא"ש וכנ"ל.

מסקנא דמילתא : אם יחתכו רק חלק מהגזע שתחת פני הקרקע לאחר שגילוהו ושם יעשו ההרכבה, ורק לאחר שתקלט ההרכבה יחתכו החלק הנשאר מהגזע יש לצדד להקל: וליתר הידור כדאי שלא לכסות ההרכבה מיד בעפר אלא בשק וכיו"ב עד לאחר איחוי ההרכבה. והנלע"ד כתבתי.

סימן כט : בדבר הפרשת תרו"מ מסלק סוכר

נשאלתי בדבר הפרשת תו"מ מסלק סוכר, והוא מין צמח שאין משתמשים בו למאכל אדם אלא בשעת הדחק כגון בזמן מלחמה, אולם ממנו עושים סוכר וכוהל. אם אפשר להפריש התו"מ מסלק זה טרם שעידוהו והפכוהו לסוכר וכוהל.¹⁰

השאלות העומדות לבירור בזה הן כדלקמן:

- (א) מה דינו של סלק זה טרם שהתחילו להשתמש בו לתעשיות הנ"ל מצד שראוי הוא עכ"פ לאכילה בשעת הדחק.
 (ב) מה דינו של סוכר וכוהל לחיוב תו"מ.
 (ג) מה דין הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו, ומה הם גדריו לא נגמרה מלאכתו.
 ונבאר הדברים בע"ה על ראשון ראשון:

(א) מאכל אדם בשעה"ד לחיוב תו"מ.

.א.

הרמב"ם (פ"ב מתרומות ה"ב) כ': כרשינין אעפ"י שאינם מאכל אדם הואיל ואוכלין אותם בשנות רעבון חייבים בתו"מ. והוא ממשנה תרומות (פ"א מ"ט) שנתבארה בירושי' (חלה פ"ד סוף ה"ד), שבימי רעבון שהיו בימי דוד גזרו עליהם. ולכאורה ה"ה כל הראוי למאכל בשעה"ד.

אך לא כן מבואר במשנה ריש מעשרות: כל שהוא אוכל וכו' חייב במעשרות. וברע"ב שם פירש שבא למעט סטיס (צ"ל: ספיחי סטיס, ע"י תוס' שבת ס"ח ד"ה ספיחי וכו"ה בתוס' חדשים) וקוצה, שאלו אינם אוכל אעפ"י שהן נאכלין ע"י הדחק. ומקור דבריו בגמרא שבת ס"ב ובתוס' שם.

ועמד בזה במ"ר ריש מעשרות (וכן בפ"א דתרומות) וז"ל: ומצינו אוכלין ע"י הדחק שחייבין כדאמרין בכרשינין ותלתן פ"ב דמעש"ש ופ"א דתרומות מ"ט. וצ"ל דהני חשיבי טפי. והרמב"ם פ"ב מהות"ת כ' בכרשינין לפי שאוכלין בשני רעבון וכו'.

הנה אף דבחדא מחתא מחתינהו לכרשינין ותלתן, ששניהם אמנם הוזכרו במשנה דמעש"ש, מ"מ נראה שכ"א חיובו מטעם אחר. לענין תלתן כ' שם הרע"ב שאינו מאכל גמור ואין תרומה נוהגת בו אלא לפי שנאכל לקצת בני אדם. ומקורו ברור בגמרא ב"ק פ"א שמבואר שם שהתלתן נזרע גם למאכל אדם. וזה אינו בשני רעבון אלא בשנים רגילות, וחיובו מפני שעכ"פ קצת בני"א אוכלין אותו תמיד. ואין חיובו מצד הגזירה שבימי דוד אלא בכלל החיוב הכללי הוא, אלא שהקילו בו בפרטים מסוימים שנתבארו במשנה דמעש"ש הנ"ל.

¹⁰ לכבוד מכובדנו הרב הגאון ר' שאול ישראלי שליט"א הרב לכפר הראה וחבר מועצת הרה"ר לישראל

כפר הראה

שלום רב!

נשאלתי ע"י ד הפרשת תרו"מ מהכהל המיוצר ממולסה בביהח"ר "פרי-סוכר" בגבעתיים, ומולסה זו היא מוצר מסלק-סוכר המעובד בביהח"ר הנ"ל בעונת הסלק שבימי הקיץ. וזה מכבר היינו נוהגים להפריש תרו"מ מזנבות הסלק ומהפולפה המיוצר אף הוא מהסלק, וכן הוחזק הדבר מימי הרב ז. לנדורס זצ"ל רבה של רמת-גן השכנה לנו.

אלא, שאחד ממחנני הטיל בה נרגא שאין תורמים מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמ"ל, כמבואר בתרומות פ"א, מ"י. כי הסלק כשהוא חי עדיין לא נגמרה מלאכתו ביחס למולסה והכהל המיוצרים ממנו.

ואני כשלעצמי איני מחשיב פירכא זו, שהרי בפירוש אמרו שם: "ואם תרמו תרומתם תרומה" ואעפ"י שאמרו שם (מ"ד): "ובה"א אין תרומתם תרומה" - כבר תירץ הרע"ב שיש לחלק בין תירוש ויצהר לשאר פירות וכן בתפא"י שם.

אלא, שנתעוררה אצלי השאלה אם סלק זה שאינו מאכל אדם (ואף לבהמה אינו מאכל) אם בכלל יש בו איסור טבל, וממילא אינו יכול לפטור את הכהל שהוא משקה לאדם החייב במעשרות. (וכבר רמזו כת"ר בשאלה זו באחת הישיבות שבי"ח הרבנים" בת"א) ומובן שאם הסלק עומד מתחילה לשם הכהל והסוכר, ודאי שמשקה זה אינו נידון כזיעה בעלמא, כמבואר ברא"ש לברכות פ"ו אות י"ח. (וראה באו"ח סימן ר"ב סעיף י" שיטת הרשב"א בזה).

וכבר דנתי בכתב עם ידידנו הרב הגאון ר' יהושע מ. אהרונסון שליט"א מפתח תקוה, וסיכם: שאם הסלק ראוי לאכילת אדם בימי בצורת ובדוחק - אזי הוא יכול לפטור את כל המוצרים הנסחטים ממנו, כי יש עליו חיוב טבל ותרו"מ.

ושאלתי את אחד המומחים לעשיית הכהל, והודיעני כי בשנות המלחמה העולמית הראשונה אכלו אנשים מסלק זה, ולפ"ז הוא חייב בתרו"מ ופותר את הכהל כנ"ל.

שאלתי הנ"ל כוללת עוד בעיה חמורה, כוונתי למולסה עצמה, שהרי כל בתהח"ר בארץ מייצרים שמרים לאפיית לחם מהמולסה הנ"ל, ואיך מפרישי' את המולסה, כלום המולסה ראויה לשתיה, ועד כה היינו סומכים על הפרשת הסלק והפולפה הנ"ל, אבל אם נחליט שהסלק אין בו איסור טבל, הרי שהפרשתו לא תיקנה לנו כלום ונמצאו כל השמרים המיוצרים מהמולסה אינם מתוקנים.

מעתה, חובה עלינו למצוא פתרון גם למולסה וגם לכהל, וזה ברור שהפרשת כהל נקי אחד ממאה יש בו הפסד גדול לבעלים, ועדיין לא שמענו שיפרישו בבתהח"ר כהל ממש (אמנם בקיץ העבר הפרשנו כהל סוג ב' מכוהל ענבים שביהח"ר הנ"ל, אבל כעת אין לו אלא כהל סוג א' וההפסד מגיע לרבות ל"י), ואילו היינו מוצאים היתר להפריש ממולסה עצמה, עליה, ועל הכהל לא היה ההפסד כ"כ גדול, אבל מסופקני אם הוא ראוי לשתיה אדם וחייב בתרו"מ, מובן, שאבדוק עוד אצל בעל ביהח"ר הנ"ל עד כמה המולסה ראוי לשתיה, אבל אם הפרשת הסלק עלתה לנו הרי ממילא פטורים אנו מכל הקשיים, אבקש מכת"ר לעיין נא בדבר ולהשיבני בהקדם, כי הלקוחות שואלים על הכשר, ואין בידינו להשיב להם דבר ברור, כי אני נמשכתי בזה אחרי מנהג הרב לנדורס וסמכתי על הוראת הזקן, וכעת נמצאו עוררין על כל הסדר הקבוע ונמשך מאז.

לתשובתו הרמה אחכה, ואומר שלום למר ולתורתו,

שמואל ת. הלוי רובינשטיין

הרב לגבעתיים.

ולא כן הכרשינין שבשנים רגילות אינו משמש למאכל כלל, רק בשני רעבון ובימי דוד גזרו עליו, וכפי שנתבאר בירוש' הני"ל. ועפ"י נראה שהמשנה תרומות הני"ל שדנה בהאכלת כרשיני תרומה לבהמת כהן בכונה ובדקדוק נקטה רק כרשינין שאינן בדרך כלל מאכל אדם לגמרי, רק שמ"מ נתחייבו בתו"מ מצד הגזירה הוא שמותר להאכילם לבהמה. משא"כ התלתן שראוי למאכל אדם וקצת בני"א אוכלין אותו, יש בזה משום הפסד תרומה להאכילו לבהמה.

ולא נתבאר בהני מיני שום חילוק בין שזרעו למאכל אדם או לבהמה, שבכל אופן הוא חייב. ולפי הרע"ב שבתלתן רק קצת בני"א אוכלין אותו קשה מאי שני מהסיאה האזוב והקורנית שאי"ח מתרומות בתו"מ אי"כ זרעו למאכל אדם (ר"מ פ"ב ה"ב הני"ל). אכן בר"מ נתבאר טעם התלתן באופן אחר קצת (שם ה"ח): שאינו אוכל אדם **כשיקשו**, הואיל ורוב האדם אוכלין **בתחלתן** ה"ה חייבין בתו"מ הרי שהתלתן הוא ממש מאכל אדם ורק מתקשה לבסוף, שמשו"ז חילקו בו בקצת דינים וכנ"ל.

ב.

עכ"פ נתבאר לנו שהכרשינין אינן מאכל אדם כלל בשנים רגילות, אלא בשני רעבון. והנה ספ"ח סטיס והקוצה ג"כ קצת ראויים הם לאכילה כמש"כ התוס' והרע"ב וכנ"ל, אי"כ ודאי שבשני רעבון הם נאכלין, ולמה אין בהם חיוב תו"מ. ודברי המ"ר אינם מספיקים, כיון דהנימוק הוא מצד שנאכלין בשני רעבון אין טעם לחלק בין חשובים יותר או פחות. ולא אמר זאת אלא טרם שהביא דברי הרמב"ם שהוא מהירושלמי וכנ"ל.

ויותר מזה קשה מהא דסיאה איזוב והקורנית שבהם הדבר תלוי אם זרעם בכונה למאכל אדם או לא וכנ"ל, ואם לבהמה זרעם אי"ח. והרי מינים אלה דרכם להאכל ע"י אדם גם בשנים רגילות, שהרי כך דינם כנ"ל שאם זרעם למאכל אדם חייבים, וא"כ תמוה למה גרעו מהכרשינים שאינם מאכל אדם כלל בשנים כתיקון ורק בשני רעבון הם נאכלין ומ"מ גזרו בהם וחייבם שוב הוא בכל השנים, וגם כשלא זרעם אלא למאכל בהמה.

והדבר הברור בזה **שלא היתה גזירה כללית** על כל מה שראוי להאכל בשני רעבון מחמת הדחק במזון שהוא חייב בתו"מ אלא מה שהיה בפועל באותה שעה של הגזירה, והיינו הכרשינים, ורק הם שהיו בכלל גזירה זו ולא שום מין אחר אעפ"י שהיה ג"כ נאכל אילו היה מצוי.

(ואפשר אולי להוסיף עוד, **אף את"ל** שהגזירה היתה כללית על כל הדברים הראויים להאכל בשני רעבון, דמ"מ אין בכלל זה אלא דברים הראויים לצמח גם בשנים צחיחות, ואינם צריכים כ"כ גשמים, או שהם מטבעם מיני גרעינים הקשים שמחזיקים אותם שנים רבות באוצרות התבואה, ואשר ע"כ משמשים לאוכל בשני רעבון שאז מוציאים אותם למטרה זו. משא"כ מינים שאינם ראויים לצמח בשני רעבון או שאין ראויים לאחסנה לזמן ממושך בהם לא גזרו.

ומסוג זה האחרון הם הסיאה וכו', וכן ספ"ח הסטיס שבריש מעש"ש אולי ג"כ אינם יכולים להתקיים ללא גשמים, ע"כ לא גזרו בהם).

וכן הדבר מפורש יוצא מתוך הירוש' שהגזירה היתה באופן מיוחד רק על כרשינים. דהירוש' שם מקשה: מפני מה לא גזרו על הבקיא? במנעליהן יצאת עמהן מאלכסנדריא. הרי שהירוש' נוקט בפשיטות שרק על כרשינים גזרו שמשו"כ מקשה שגם הבקיא זהו טבעה כמו הכרשינין שמשמשת מאכל אדם בשנות רעבון, וקושיהו למה באמת לא גזרו עליו. והתירוץ לפי הפני"מ אינו מובן כלל עי"ש. והגר"א מתקן הגרסא: בעליהן יצאת מאלכסנדריא ומפרש: פ"י הרוב הוא באלכסנדריא אלא שהובא מאלכסנדריא לזרוע כאן לכך לא גזרו, ע"כ. ופירושו ברור שכיון שכן לא שימש בפועל למאכל בשני הרעבון, כי לא היה מזה אלא מעט ע"כ לא גזרו. ושוב ממילא הוא מותר לעולם, אפילו אם יביאו עכשו ממנו הרבה כי מאחר שלא היה בכלל הגזירה שוב אי"ב חיוב.

[ולולי דמסתפינא היה נראה לקיים הגירסא שלפנינו ובפני"מ "במנעליהם", וכונת הדברים שהזרע לבקיא הגיע בהחבא ששמו אותו **בנעלים**, כי לא נתנו להוציא משם זרע משובח בדומה למ"ש (בכורות כ"ח: אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים שאין חותכין האם שלה שלא תלד), ובא לא"י הרבה יותר מאוחר כי אלכסנדריא נבנתה כידוע בזמן **בית שני** על שם אלכסנדר המלך, באופן שבזמן דוד לא היה זרע זה מצוי כלל משום כך לא גזרו עליו ונשאר ממילא בהיתרו].

היוצא לנו מכל הני"ל שלא היתה גזירה כללית בשני הרעבון של דוד לחייב כל הנאכל בשעת הדחק בתו"מ, אלא גזירה **פרטית** בנוגע לכרשינין גרידא. וע"כ גם מינים הנאכלים לאדם בשנים כתיקונם, כל שאינו מאכל רוב אדם ואינו אלא מאכל של דחק אינו חייב בתו"מ. וע"כ הסיאה והאזוב וכו' רק אם זרעם בפירוש למאכל אדם חייבים, כיון שבדרך כלל אינו נאכל.

ומה מדוקדק לפי הני"ל לשון הרמב"ם שלענין חיוב כרשינין לא הזכיר אלא **כרשינים** בלבד, ואילו לענין חיוב הסיאה והאזוב כשזרעם למאכל אדם, שהוא **המשך** של אותה הלכה של כרשינין מסיים "וכן כל כיוצא בהן". והלא דבר הוא. אלא שהוא כמש"כ, שהחיוב של כרשינים הוא מחמת **הגזירה**, וזו לא היתה אלא על הכרשינין בלבד, משא"כ החיוב של הסיאה ואידך כשזרעו למאכל אדם הוא מעיקר הדין כי בכה"ג הם מאכל אדם, שהרי הדרך לאוכלם בכל השנים, ע"כ אין אלו שהוזכרו רק דוגמא בעלמא וכל צמח שהוא כיו"ב נמי חייב בכה"ג.

ומעתה לשאלה דידן בסלק סוכר שאינו נאכל כלל לאדם בשנים כתיקון, אפילו אם יזרעו בכונה מפורשת בטלה דעתו אצל כל אדם ולי"מ מחשבתו, כמו בכל מאכלי בהמה, ואינו אלא מאכל בשני רעבון ממש, אין בזה שום חיוב של הפרשה מטעם זה. ואין לדון על חיוב תו"מ בהני וכל כיו"ב אלא מצד שמשמשים בו, דרך עיבוד מסוים לסוכר וכוהל.

(ב) סוכר וכוהל לענין חיוב תו"מ.

כ' הרמב"ם (פ"ח מה' ברכות ה"ה): הקנים המתוקים שסוחטים אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח, כל הגאונים אומרים שמברכין עליו בורא פרי האדמה, ומקצתם אמרו בורא פרי העץ. וכן אמרו שהמוצץ אותם קנים מברך בורא פרי האדמה. ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, שלא יהא דבש אלו הקנים שמשנתה ע"י אור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה ע"י האור ומברכין עליו שהכל. ע"כ.

והטור השיג על הרמב"ם (סי' ר"ב) דהכא נטעי להו אדעתא דהכי. והכ"מ שם כ': נ"ל שרבינו חולק על הגאונים בשתייהן וה"ק: ואני אומר שאין זה פרי, וכיון שכן המוצץ הקנים האלו אינו מברך אלא שהכל. ואפילו אם היינו מודים שהוא פרי והמוצץ אותם הקנים מברך בפה"ע, לפחות בסוכר היוצא מהן לא יברך אלא שהכל לפי שלא יהא דבש אלו הקנין וכו', ועל השגת הטור כ': ואני אומר שאילו היו קנים הללו נמצאים בארצות של הטור לא היה טוען כן, שבמקום שנמצאים מוכרין מהם לאלפים ולרבבות למצוץ אותם, והרי המים היוצאין מהם כשאר מי פירות, עכ"ל.

ובשו"ע (סי' ר"ב סט"ו) פסק לברך שהכל. והט"ז שם תמה בדברי הכ"מ שאינם מובנים כלל, דאדרבא היא הנותנת שמשום כך הרי נטעי להו אדעתא דהכי כמש"כ הטור. עוד העיר שבעוד שבכ"מ השיב על הטור, בבי"ה הוא עצמו קילס לדעתו.

והנראה בביאור הכ"מ, דהרי הוא הסביר כנ"ל שהרמב"ם נחלק על הגאונים בשתיים, על מציאת הקנים כמו שהם, שאינם נחשבים לפרי לדעתו, וע"כ ברכתם שהכל. ועוד נחלק שאף אם היינו מודים להם שהם פרי וברכתם בפה"ע, מ"מ אי"ז אלא כשהם בעין ולא בשנתבשלו ע"י האור, וראיתו מדבש תמרים סובבת רק על החלק ה' של מחלקותו שלמד בק"ו מדבש תמרים שבכה"ג שנשתנה ע"י האור אין ברכתו אלא שהכל. ועפ"י הוא שמישבו הכ"מ על טענת הטור דנטעי להו אדעתא דהכי, "שבמקום שנמצאים מוכרין מהם לאלפים ולרבבות **למצוץ אותם**", ולפ"ז הרי יוצא שלא נטעי להו אדעתא דעשיית הסוכר מהם ע"י הבישול אלא למוצצם כמו שהם **בעין**, וע"כ שפיר למד הרמב"ם בק"ו מדבש תמרים שהרי הסוכר דומה לפ"ז ממש לדבש התמרים וגריע מיניה שנשתנה ע"י האור.

ובנוגע לסתירה שבדברי הכ"מ למש"כ בבי"ה נראה שיתבאר עפ"י מ שלכשנדקדק נמצא עוד שינוי בדבריו בכ"מ לדבריו בבי"ה. שבכ"מ כ': ואפילו היינו מודים שהוא פרי והמוצץ אותם הקנים מברך בורא פרי העץ וכו', הרי שמפרש שמה שמסיים הרמב"ם: וכן אמרו שהמוצץ אותם הקנים מברך בורא פרי **האדמה**, אין זה אלא לדעת הסוברים שבסוכר מברך ג"כ בפה"ע, אולם הסוברים שבסוכר מברך בפה"ע גם בקנים מברך כך, עפ"י הוא שהשיב כפי הרגילות בארצות אלו לא נטעי להו כלל אדעתא דהפיכת הדבש לסוכר וכנ"ל. אכן בבי"ה הלשון הוא: נראה שהרמב"ם חולק על מה שאמרו שהמוצץ אותם קנים מברך בורא פרי האדמה, וכנגד זה כתב שאי"ז פרי ומברכין עליהם שהכל. וג"כ חולק על מה שאמרו שעל המים היוצאין מהם ונעשו סוכרא מברכין בורא פרי **העץ** וכו', הרי שמפרש שגם לדעת הגאונים הסוברים שבסוכר מברך בורא פרי **העץ**, מודים הם שבמציאת הקנים אין ברכתו אלא בורא פרי **האדמה**. הרי בהכרח שסוברים שעיקר הנטיעה היא לא לשם המציצה של הקנים, שא"כ היה להם לברך על המציצה ג"כ בפה"ע. אע"כ עיקר נטיעתם, בארצות הגאונים הללו - עכ"פ, היא לשם בישולם והפיכתם לסוכר, ולפ"ז שפיר טוען הטור דלפ"ז אין דמיון לדבש התמרים, כיון דהכא עיקר נטיעתם היא עוד בישולם, ושלא כתמרים שעיקרם עומדים לאכילה כמו שהם.

ב.

והנה מחלוקתו של הרמב"ם היא כנ"ל גם בדבש עצמו הנמצא מן הקנים, שלדעתו אין תורת פרי על הדבש הן כשהוא בעין והן כשהוא נהפך לסוכר ע"י הבישול. ונראה מקור שיטתו בזה עפ"י היסוד שלמדנו בהגדרת המושג פרי לענין ערלה. דהנה בערלה (פ"א מ"ז) דעת ר' יהושע שהמעמיד בשרף של עלים ועקרים של ערלה מותר. והתויו"ט שם העיר שהר"מ שפסק כר"י לא הביא שום חילוק בין שהאילן עושה פירות ממש חוץ משרף זה, לבין עצי סרק, שרק שרף זה היוצא מעליו ועיקרו ראוי לאכילה, שבכה"ג שאין לו פרי אחר י"ל דהיינו **פרי** וחייב בערלה, כדרך שחילק כה"ג לענין שביעית, ששרף של פירות סרק כיון שאין להם פירות אחרים חייבין בשביעית ומסיק עפ"י הר"ש פ"ז דשביעית שהכריח מכח הירושלמי שאפילו מאן דמחמיר בשביעית מיקל בערלה, משום שבערלה החיוב הוא רק על **פרי** משא"כ לענין שביעית לא בעינן פרי, שהרי השביעית נוהגת בין במאכל אדם בין במאכל בהמה, הילכך אין השרף בטל לגבי העץ (היינו בכה"ג שאין לו פרי אחר).

שמענו מכאן ששיטת הרמב"ם ששרף העץ, אעפ"י שהוא ראוי לאכילה, ואין בצמח זה שום פרי אחר הראוי לאכילה, מ"מ זה לא מהני בכדי לתת לשרף תורת פרי. ורק שרף היוצא מן הפרי, שגם הוא כשלעצמו ראוי לאכילה (אעפ"י שעדיין לא נתבשל כהא דשרף הפגים) הוא שיש על השרף דין היוצא מן הפרי לענין ערלה.

מעתה מובנים יפה דבריו בנידון דברכת קני הסוכר, שכיון שאין כאן פרי כלל. ואין הדבש הזה אלא יוצא ונמצא מן הקנים עצמם, הרי זה בדין של שרף היוצא מן העיקרים שאין ע"י תורת פרי. וע"כ כשם שאי"ב חיוב ערלה ואף בנטעי להו אדעתא דהכי, שהרי בעצי סרק אעפ"י ששרפם ראוי לאכילה ונטעי להו אדעתא דהכי מ"מ אי"ז הופך השרף לפרי, ה"ה לענין ברכה אין מברכין עליו כעל פרי, כיון שאין על השרף תורת פרי בשום פנים ונטיעה אדעתא דהכי ל"מ להפוך מה שאינו פרי לפרי.

ג.

אכן בדעת הגאונים צריך ברור, אי פליגי על עצם היסוד של הרמב"ם גם **בערלה**, ואינם מחלקים בין ערלה לשביעית, וכהס"ד של התויו"ט הנ"ל, או שגם אינהו מודו ליה בערלה ולא נחלקו אלא לענין **ברכה**, דבזה ל"צ דוקא שיהא עליו תורת פרי לכל דבר, אלא שכל שנטעי להו אדעתא דהכי סגי לענין ברכה לברך עליו בפה"ע או בפה"א.

והנראה ברור כצד הבי, שכל עיקר פלוגתייהו היא רק לענין ברכה, שאלי"כ הרי תסתער על הני שיטות דסברי שמברכין על הסוכר בפיה"ע, וא"כ תורת אילן עליהם, שקני סוכר הללו שלפי טבעם אינם גדלים אלא שנתים, (ומה שיוצא מן השרשים תורת נטיעה חדשה עליהם לענין ערלה), שא"כ לא יצאו מידי ערלה לעולם. ואכן כבר נגע בזה הרדב"ז (ח"ג סי' תתקל"א. הו"ד בנשמת אדם לבעל הח"א כלל נ"א מק"י). והנה הרדב"ז שם מתרץ עפ"י"מ שמחדש דוערלתם ערלתו את פרוי אמר רחמנא ולא כל העץ. אולם דבריו אינם מובנים כלל לפי פשוטם בעני"ד, שהרי דין הפרי הוא רק על השרף, אלא שהוא במקרה דנן מעורב עם העץ אולם הוא ניתן להיסחט ממנו ע"י מציצה או סחיטה באופן אחר, ועל שרף זה הוא שדנים, והעץ ודאי שא"כ לתא דאיסור כלל לאחר שיפרידנו, ואף טרם ההפרדה אין עליו איסור מצד עצמו אלא מצד שמעורב בו השרף שהוא ערלה, א"כ אין טענתו שפריו אמר רחמנא ולא העץ טענה כל עיקר, שהרי אין אנו באים להטיל דין ערלה על העץ אלא על השרף שהוא הפרי בנידון דנן.

אלא מוכרח לומר גם בדעת הראשונים כנ"ל בדעת הרמב"ם, דנקטינן כדעת ר"י דמתני' ששרף העיקרים אינו באיסור ערלה, וגם בסרק שאין לו אלא השרף הראוי לאכילה, אין זה הופך השרף לפרי, כי שרף העץ אינו פרי, ורק פרי הוא שאסור בערלה. והא שנחלקו עם הרמב"ם לענין קני הסוכר אין זה אלא לענין ברכה גרידא, דשם ל"צ שיהא עליו תורת פרי דוקא אלא שכל שדרך לאוכלו שייך בו ברכת הצמח אם לבפה"א ואם לבפה"ע.

ואולי זוהי גם כונת הרדב"ז במש"כ שדין ערלה הוא רק על הפרי ולא על העץ, היינו שכיון שכאן אי"ז אלא שרף העץ, אין ע"ז תורת פרי אלא תורת עץ, ול"ד לענין ברכה דהתם סגי במה שדרך לאכול מצמח זה לברך עליו בגדר פרי.

היוצא מכל הנ"ל שלענין ערלה נקטינן אליבא דכו"ע שאם הצמח אינו ראוי לאכילה אלא השרף שבו, אין על השרף חיוב ערלה, כי אין על השרף תורת פרי, ובערלה רק פרי הוא שחיוב. ופטור זה הוא גם פטור ומותר, כמפורש במשנה דערלה הנ"ל. ושלא כמו במה שיוצא מפירות ערלה שלא אמרו בו אלא שאינו סופג את הארבעים (תרומות פי"א מ"ג) דמשמע דאיסורא מיהא איכא.

ד.

והנה לענין חיוב בתו"מ על שרף הצמחים שאינם ראויים לאכילה נראה ג"כ שא"כ חיוב אפילו מדרבנן וכמו שיבואר.

ביוצא מן הפרי נחלקו במתני' (פי"א מתרומות והובא בסוגיא ברכות ל"ח.) שר' יהושע פטר מחומש. ולא נתבאר אי רק מחומש הוא פטר ואיסורא מיהא איכא שחל שם תרומה גם על היוצא, או שפטור ומותר ונקט פלוגתייהו לענין חומש לרבותא דר"א דאפילו חומש מחייב. לשון רש"י ברכות הנ"ל: דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו, נראה לכאורה שלגמרי פטר, ומותר נמי הוי. וכ"נ לשון רש"י חולין ק"מ: (ד"ה תירוש): דאם קרא עליהם שם תרומה קודם שדרך נאסרין המשקה היוצא מהן, אבל שאר משקין וכו' לא, ע"כ. משמע שגם איסור אין בהם. והכי מסתבר לכאורה לשיטת רש"י המבוארת שם ועוד בכ"מ, וכן בתוס' שם ושאר דוכתי שתרומת פירות חוץ מתבואה תירוש ויצהר אינה אלא מדרבנן, א"כ אי איתא שגם היוצא מהם אסור עכ"פ מדרבנן ש"ש מגוף הפרי ואמאי יפטר מן החומש.

אכן ברמב"ם (פי"א מתרומות ה"ב) מבואר שאסור מיהא לזר, הרי ששם תרומה מיהא הוי עלה. ומקורו מירוש' אמתניתין: מה פליגין בחומש, הא בקרן אף ר"י מודה; מה פליגין לשעבר הא בתחילה אף ר"י מודה (ועי' פני"מ ורדב"ז על הרמב"ם), ובפשוטו פירושו שהשאלה והמחלוקת הם רק בנוגע לתשלומין אבל לכתחלה ודאי אסור באכילה לזרים, כי שם תרומה יש גם על היוצא. וי"ל דמיתלי תלי אי רק ג' מינים הם מה"ת והשאר דרבנן כשיטת רש"י ותוס' הנ"ל, שהוכיחו זאת מגמרא דילן (עי' תוס' בכורות נ"ד ד"ה שני). או שכל המינים הם מה"ת, כשיטת הרמב"ם רפ"ב דתרומות, ומקורו מירוש' ריש מעשרות (עי' מה"פ שם). דלפי שיטת הירוש' יש מקום לומר שאמנם היוצא אסור מדרבנן גם לר"י ומ"מ אי"ב חומש שאין חומש אלא על האסור מה"ת. משא"כ אם הכל מדרבנן אי איתא דגם היוצא אסור מדרבנן אין חילוק בין גוף הפרי לבין היוצא.

ולפי"ז י"ל דליק לשיטת רש"י ותוס' מירוש' הנ"ל שנראה שאסור מיהא איכא גם לר"י, די"ל דהירוש' לשיטת"י שכל הפירות מה"ת מצי לפרש כן, משא"כ לפי הבבלי, לר"י פטור ומותר. אבל הר"מ הכריע בכל כשיטת הירוש' וגם לר"י איסורא איכא דשם תרומה חל גם על היוצא.

ה.

אכן שם בירוש' מקשה אהא מהתוספתא: דבש תמרים ר"א מחייב במעשרות ר"י פטר. ומתרץ: כאן שזבו משנטבלו כאן שזבו עד שלא נטבלו. הפני"מ שם מפרש הכונה לאחר שנטבלו למעשרות, כדתנן בפ"ק דמעשרות התמרים משיטילו שאור, והיינו לענין שכבר נקרא עליו שם פרי. אך דבריו תמוהים מאד לעני"ד כי בכה"ג גם באוכל עצם הפרי אי"ב חיוב, דלא חל עליו שם פרי כלל ולמה לר"א חיוב. אכן במלא"ש פירש דהיינו כשראו פני הבית כשהן פרי, אז הוא שאסור אם זבו מהן משקין לדעת ר"י. נקט ראיית פני הבית שאז חיובו משום טבל מה"ת וכדלהלן. אולם גם לזה אין הכרח די"ל דכל שנגמרה מלאכתו וחל עליהם שם טבל מדרבנן, שוב כל מה שזב מהם נמי חייב. ובכל אופן, מה שזב לפני שהוטבל, שהוא לכה"פ לפני שנגמרה מלאכתו, אין עליו שם תרומה כלל כי בכה"ג אי"ב חיוב תו"מ. וזהו לפי הגירסא שלפנינו.

אכן לפי הגר"א הגירסא: כאן שזבו משנתרמו כאן שזבו לפני שנתרמו. ועי' רידב"ז שם, שלפי"ז רק מה שזב מן התרומה באיסורו עומד, ולא מה שזב מן הטבל. אכן בחולין ק"כ: הטבל וכו' משקין היוצאין מהן כמותן. ונראה שלפי הגר"א יתפרש עפ"י המתבאר שם בסוגיא מחלוקת ר"א ור"י לענין היוצא מכל הפירות חוץ מזו"ע, דהברייתא שאמרה בסתמא שהטבל היוצא ממנו אסור, היינו לר"א דס"ל דדין כל היוצא לחיוב קרן וחומש הוא בכל הפירות, דמינה יליף גם לענין טבל (עיי' ברש"י ותוס'). משא"כ לר"י כי היכי דאין חומש ביוצא משאר הפירות חוץ מזו"ע,

כן אין דין טבל ביוצא מכל שאר המינים. והא דמסיק בירוש' כנ"ל שגם לר"י היוצא מן התרומה אסור, היינו לפ"ז רק בשיצא לאחר שכבר חל שם תרומה על הפרי, אבל היוצא מן הטבל פטור לגמרי.

והרמב"ם (פ"י ממא"ס הכ"ב) פוסק: הטבל וכו' והערלה משקין היוצאין מפירותיהן אסורים כמותן ואין לוקין עליהן חוץ מיין ושמן וכו', וע"כ כ"מ ורדב"ז שם, דהיינו איסור מדרבנן. נראה שהר"מ גורס כירוש' כמו שהוא לפנינו, שהיוצא מן הטבל הרי הוא באיסור. ומ"מ ודאי שאין זה אלא כשעכ"פ **כבר חל** עליו שם טבל, וכנ"ל בירוש' מכח התוספ', וכלשון הרמב"ם שנקט **טבל**, והיינו לכה"פ כשכבר נגמרה מלאכתו למעשרות, וכנ"ל.

ולפי כל הנ"ל נראה פשוט שקני הסוכר אי"ב חיוב תו"מ, שהרי היוצא מן הטבל אינו חייב בתו"מ אלא רק כשחל עליו שם טבל מצד עצם הפרי דאז לא פקע שם טבל מיניה. אולם בניד"ד אין אנו יכולים לבא עליו לדין טבל אלא מכח המשקה שראוי לצאת ממנו, וא"כ כיון שעל היוצא מכח עצמו אין חל שם טבל, איך יכול לחול שם טבל מכוחו? ומכש"כ לדעת הגר"א הנ"ל שאין בכלל איסור על היוצא מן הטבל, אלא על היוצא מן **התרומה**, א"כ זה שייך בפירות גמורים שהפרישם ואח"כ יצא מהם המשקה, אבל כאן האיד יחול שם תרומה על הדבר בעוד שכל עיקרו אי"ב חיוב, מכוח המשקה הרי אין חיוב כי ע"ז מכח עצמו אין חל שם תרומה כלל. (וכן לפ"מ שדייקנו בשיטת רש"י שלר"י גם היוצא מן התרומה אי"ב איסור כלל.)

ואין להקשות ע"ז מחומץ סתוניות שגם הוא נכלל במשנתנו במחלוקת דר"י ור"א, וממילא גם ע"ז קאי מה שאמר הירוש' דל"פ אלא לענין חומש אבל לאיסור גם ר"י מודה, ואעפ"י שאין הסתוניות ראויות אלא לחומץ דהיינו היוצא מהן, ואפ"ה חל ע"ז שם תרומה. ד"ל דכיון דסתוניות הן ענבים אלא שמתוך שמתבשלות מאוחר אינן מספיקות להתמתק כראוי, הן בכלל ענבים לעצם חיובם, ולא גרעי מפגים שגם הן חמוצות ואינן ראויות לאכילה כמו שהן, ואפ"ה כל תורת פרי עליהם לענין ערלה ותו"מ.

ולפי הנ"ל דין חיוב הפירות **בתו"מ**, ואיסורם וחיובם **בערלה**, הן לענין דין התורה, הן לענין החיובים מדרבנן הכל דין אחד. שמן התורה דין אחד מתבאר בסוגיא חולין ק"כ: הנ"ל, שערלה למדה פרי מפרי מביכורים וביכורים מתרומה, עיי"ש. וכ"ה להלכה שאינו סופג את הארבעים אלא ביוצא מן הזו"ע לחוד, כשם שבתרומה אי"ב בחומש אלא על אלה בלבד. וכן בדין דרבנן שכל היוצא מן הערלה אסור מיהא מדרבנן כנ"ל בר"מ (מא"ס) שהיוצא מן הערלה אסור ואינו לוקה, וה"ה לענין היוצא מן הטבל בר"מ שם.

וזהו ביוצא מן הפרי. ואילו היוצא מן העץ אינו אסור בערלה אפילו מדרבנן, וכן אי"ב חיוב תו"מ אפילו מדרבנן.

1.

אלא שלכאורה קשה, לפ"מ שהעלינו לעיל בדעת הגאונים שחיוב ברכה אינו תלוי בשם פרי כלל ושמשו"כ גם בקני סוכר מברך על פרי משא"כ לענין ערלה גם אינהו מודו. ולפי הנ"ל הרי תרומה דמיא לערלה בדיניה, וא"כ איך מיייתי בסוגיא דברכות ל"ח הנ"ל ראיה לענין ברכה בדבש תמרים ממה שר"י פוטר מן החומש, והרי יתכן שרק בתרומה הוי הדין כן כי שם זה תלוי בשם פרי, משא"כ לענין הברכה וכנ"ל.

ונראה לענ"ד שזהו טעמו ונימוקו של הבה"ג הו"ד ברא"ש (ברכות פ"ו סי' יב) שדבש תמרים שהוזכר כאן לענין ברכה המדובר במה שיצא ע"י שנתן בו מים, ואילו במה שזב מאליו מהתמרים מברך עליו בפה"ע דנשתנה למעליותא, והרא"ש האריך להשיג עליו, דאין לומר שהוכחתו ממה שהזכירה התורה דבש שהכונה לדבש תמרים, כמו שהסביר הרא"ש שם, שא"כ עיקר הנימוק חסר בדבריו. אלא דאיהו לשיטתי' אזיל שבסוכר מברך בפה"ע, כדהביא הרא"ש שם לעיל (סי' ו), דצ"ל לפ"ז שבברכה אף שאין עליו שם פרי לענין ערלה ותו"מ מ"מ לברכה מברך בפה"ע. וא"כ קשי"ל כנ"ל דמה ראיה הביאו מדיני תרומה לברכה. לזאת מפרש, שמדובר לענין אי נתן עליהם מים, ובכה"ג ודאי אי"ז אישתני למעליותא, ולזה אי"ז להביא ראיה, כי הוא מורגש בטעם, אלא שהיה מקום לומר שמ"מ עדיין שם הפרי עליו, ובכה"ג ל"ב כלל אישתני למעליותא, כי זהו עדיין כאילו עצם הפרי לפנינו. ולזה הוא שמביאה הגמרא סיוע מדפטור לענין חומש שמעינן שאין שם הפרי עליו וכיון שגם לא אישתני למעליותא מסתבר ממילא שברכתו שהכל. דס"ל דלברכה סגי בחדא מתרתי, או אישתני למעליותא אף שאין שם הפרי עליו, או דשם הפרי עליו, ובזה גם אי לא אישתני למעליותא ברכתו הראשונה עליו. ואילו היה המדובר על דבש תמרים בעין לא היתה ראיה מהא דפטור מחומש לענין תרומה, כי שם רק בדין פרי תליא משא"כ לברכה גם אישתני למעליותא לחוד מהני, ע"כ פירש שהוא רק בנתן עליו מים וכנ"ל.

(והרא"ש שקיבל דעתו של הבה"ג לענין הסוכר אעפ"י שהשיג עליו לענין דבש תמרים וכנ"ל, צ"ל דס"ל דמסברא ידעינן דכל שזב מהפרי שלא נכנס ממשות הפרי לתוכו ודאי אינו אישתני למעליותא, כמו שכי' להלן (סי' יח) שהמשקה אין לו טעם הפרי. והראיה מתרומה היא, גם לדידיה רק שאין על המשקה הזב שם הפרי, כי אז גם אי לא אישתני למעליותא מ"מ היתה ברכתו הראשונה עליו.)

ובזה נבין דעת הר"ר יחיאל בנו של הרא"ש (הו"ד בדי"ח לרא"ש הנ"ל סי' י"ח ס"ק נ"ב) שאם בבישול מברך כשם שמברך על הפרי, כל שכן אם סחטן שמברכין על מימיהן כדרך שמברך עליהם. והטור שהביא דבריו חלק עליו וכו' ע"ז: ואינו נראה דודאי כשסוחטין אותן מישתני לגרעיותא וראיה לדבר משקין היוצאין מן הפרי שמברכין עליו שהכל וכו'.

ולכאורה כוונת דבריו אלה של הטור (דהרי כל עיקר חילוקו של הר"ר הוא דמה שנשחט כיון שנכנס בך ממשות הפרי עדיף ממשקין היוצאין) מבוססין על מה שכי' הרא"ש שם לעיל לחלק בדעת הבה"ג שדבש תמרים מברך עליהם בפה"ע, ואילו הגמרא בפסחים קאי ביוצא ע"י כתישה וסחיטה, שמזה אנו שומעים שאדרבא משקה היוצא מאליו עדיף ממה שיוצא ע"י סחיטה. וא"כ מאחר שלהרא"ש כל היוצא מאליו מברך שהכל מכש"כ מה שיוצא ע"י סחיטה. ודברי הר"ר לכאורה תמוהים מאד וצ"ע.

אכן לפי הנ"ל נראה בכונתו שכל שיוצא ע"י סחיטה כיון דהוי גופו וממשו של הפרי, בזה אי"ב לגמרי לתנאי של אישתני למעלותא, שזה נצרך רק היכא שאין גופו של הפרי כאן, וכיון שמסתבר ליה שע"י סחיטה נכנס יותר טעם הפרי במשקה מאשר ע"י בישול שפיר למד בק"י מבישול שמברך כדרך שמברך על הפרי עצמו, וכנ"ל).

ז.

ויש לנו לברר עוד בדברי הרשב"א לחיוב תו"מ ביוצא מן הפרי, דהרשב"א מחדש בסוגיא הנ"ל דבש תמרים, דהא דלר"י פטור בדבש תמרים וכל מי פירות מן החומש אין זה אלא בפירות שדרך ליאכל חיים ובעין "והא דקא כאיל הכא ושאר כל מי פירות לאו פירות שדרך לישלק קאמר אלא כעין תפוחים ותמרים שדרך ליאכל חיים ובעין". הרי מזה לכאורה שכל עיקר דברי ר"י ומה שהבאנו בזה מהירושי שמה שמודה ר"י לאיסור לכתחילה אינו אלא בשכבר הוטבל למעשר, כל זה אינו אמור אלא בהני פירות שדרך להאכל כמו שהם. משא"כ פירות שדרך להאכל ע"י שליקה וסחיטה הוי היוצא מן הפרי בכל דיני תו"מ. וא"כ יש לדון שגם הני קני הסוכר שכל עיקר אכילתם הוא המשקה היוצא מהם ע"י מציצה או סחיטה ובישול. שבה אין על היוצא תורת זיעה אלא פרי ממש וחיוב בתו"מ.

אלא שא"א לומר כן, שהרי הוא עצמו בא"ד שם הביא שיטת הבה"ג שמפרש שבש האמור כאן הוא בשראן במים ולא במה שזב מעצמו, והקשה עליו ג"כ כמו הרא"ש הנ"ל מסוגיא דפסחים כ"ד: שאינו סופג את הארבעים בערלה אלא על היוצא מן הזיתים וענבים לחוד, ואילו בשאר פירות הוי כזיעה בעלמא. ותיקשי ליה אדידה, שהרי התם בסתמא קאמר שאינו לוקה רק על זיתים וענבים משמע שגם בהני שרוב אכילתם ע"י שליקה וסחיטה נמי לא לקי. ולדבריו אמאי לא ילקה כיון דמיחשב כפרי עצמו, גם בערלה יחשב כפרי.

ח.

ונראה בירורם של דברים עפ"י ש"כ הרשב"א עצמו בסוגיא דחולין ק"כ: דשו"ט שם טובא לרבות משקין היוצאין והקשה (כקושית התוס' שם ותירוצם) למ"ל קרא לרבות היוצא, הרי בכה"ת כולה נתרבה שתיה כאכילה. ותירץ דה"מ בדברים שדרך לשתותם. ושוב הקשה דא"כ מה צריך ריבוי בביכורים לזו"ע, והיינו אליבא דר"י שרק זו"ע נתרבו, הרי הללו דרכם בשתיה, ותירץ דמ"מ ביכורים גופיהו איצטרך קרא אפי"ז בזו"ע משום דכתיב מיעוטא "פרי". והיינו נמי דר"י לא מוקי ריבויא דתביא בכל הפירות שנוהג בהם ביכורים משום דכתיב בהו מיעוטא פרי. והלכך אי לאו דאהדריה קרא משום דאיתקש לתרומה, אפילו תירוש ויצהר נמי לא. ע"כ. ביאור דבריו דביכורים ותרומה למדים זה מזה והאחד מגלה על חבירו. דכיון דנאמר בביכורים פרי, אין לרבות היוצא מן הפרי אעפ"י שבכה"ת כולה השותה כאוכל, כי מ"מ עצם הפרי איננו ואפילו מכח הריבוי שנאמר בביכורים 'תביא', לא היינו מרבים אפילו תירוש ויצהר, כי זהו נגד המשמעות הברורה של הכתוב שאין תורת ביכורים אלא בפרי דוקא. אלא שזה למדים מתרומה שנאמר בה תירוש ויצהר שלענין תו"מ מפרישים מהם, ושלא כיוצא משאר הפירות שאי אפשר כלל להפריש מהם אעפ"י שתרומה נוהגת בפירות אלה אינה חלה במפריש המשקין היוצאין כמבואר שם ברש"י (ד"ה אף תרומה). למדים אנו מזה שתירוש ויצהר אין עליהם תורת יוצא מן הפרי אלא פרי ממש ומזה אנו למדים גם לענין ביכורים, שנתרבו בכלל הכתוב 'תביא' כי אעפ"י שנאמר בביכורים פרי, הרי הני הוו פרי ממש, וגם בהביא פרי ועשאן יין נמי יוכל להביאם דפרי ממש עליהם. וכן לתרומה עצמה שלמדה מביכורים לר"י בתורת דון מינה ואוקי באתריה, היינו שרק בתירוש ויצהר תורת תרומה מכח דין עצמי הוא. אכן מש"כ הרשב"א בברכות הנ"ל שבכל שדרך להאכל ע"י סחיטה או שליקה נמי הוי תרומה לר"י הוא בע"כ לא מדין תרומה עצמי אלא מדין היוצא מן הפרי, שבכל התורה כולה נתרבה שתיה מאכילה וה"ה נמי בתרומה שלא נאמר בה פרי דוקא. ואעפ"י שתרומה נלמדת מביכורים מ"מ אוקי באתרא שדין חיוב רק בפרי עצמו אינו אלא בביכורים גרידא, ואילו תרומה יש בה גם אפשרות חלות תרומה מדין יוצא ושתיה כאכילה כמו בכה"ת כולה. ונפ"מ דבתירוש ויצהר שחל על המשקה תורת דין עצמי אפשר נמי להפריש מן המשקה, משא"כ בשאר פירות, אף בהני שדרך לאוכלן ע"י סחיטה לא אמרינן דיהא בהם תורת תרומה אלא בשיצאו אחר ההפרשה דריבתה תורה השותה כאוכל, משא"כ חלות תרומה לא חל אלא על הפרי, ולא על היוצא מן הפרי.

והוא ממש כמו מה שמפרש רש"י שם אליבא דר"א דמחייב חומש בכל היוצא מן הפרי, שמסביר רש"י שם שמ"מ אין זה אלא בהפריש פירות ויצא מהם משקה אח"כ אולם חלות תרומה לא חל על משקה, ואעפ"י שתורת טבל יש על היוצא מן הפרי, מ"מ להפריש מהם אי אפשר אלא מן הפרי עצמו. ודין טבל והפרשה אינם קשורים זב"ז, ויצטרך להפריש על היוצא מן הפרי מפרי אחר שהוא בעין.

ט.

ולפ"ז מיושב מה שהקשינו על הרשב"א ברכות מערלה שאין חייב אלא על היוצא מן הזו"ע, כיון דגם התם פרי כתיב, אי"כ היוצא מן הפרי אי"ב חיוב. משא"כ בתרומה יש גם תורת יוצא מן הפרי אולם בתנאי אם עצם חלות ההפרשה היתה בפרי עצמו.

ומעתה הרי גם דעת הרשב"א עולה בקנה אחד עם מה שנתבאר לעיל לכל השיטות, שחיוב הפרשה אינו יכול לחול אלא על עצם הפרי, שאז גם אם יצא ממנו משקה אח"כ נשאר בחיובו בדבר שדרכו בכך, אולם לא יתכן חלות חיוב על פרי רק מצד מה שעומד לסחוט ממנו, כיון שהנסחט אין עליו חלות תרומה מצד עצמו רק מדין יוצא הוא שנשארים עליו הדינים שכבר חלו בעצם הפרי ואשר ע"כ בקני הסוכר וכל כיו"ב שהפרי מצד עצמו אינו ראוי לאכילה ולא חל עליו שם פרי כלל אין בו לא חיוב ערלה ולא חיוב תו"מ כלל.

ויצא מדברינו לנידון שלנו דסלק סוכר שלפי טבעו עוד מיגרע גריע מקני סוכר, שראוי להאכל ע"י מציצה מגוף הקנה משא"כ בסלק, שכשהוא בעין אינו ראוי למאכל אדם כלל, ורק לאחר שיסחט ויעובד ע"י חמרים חימיים

ובישול ייהפך לראוי לאכילת אדם, אין עליו תורת פרי ולא על המיץ היוצא ממנו, ואי"ב חיוב הפרשת תו"מ כלל. והבא להפריש ממנו לא יפריש אלא בלי ברכה, ומצד חומרא בעלמא ולא מעיקר הדין כלל.

ג) הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו וגדרי לא נגמרה מלאכתו.

א.

בענין ההפרשה הנהוגה בסלק סוכר שמפרישים מן השיריים של הסלק על הסוכר, עוררו איזה ת"ח ספיקות: א' דהוי מדבר שלא נגמרה מלאכתו. ב' דכיון שהסלק כשלעצמו אינו ראוי בלי עיבוד לאכילה, הוי כמפריש מן הפטור על החיוב, כי לא חל עדיין עליו שם טבל כלל.

והנה ספק ה"ב אין לו מקום כלל, כי אליבא דאמת כל טבל טרם שנגמרה מלאכתו וראה פני הבית אין לו תורת טבל כלל מה"ת, ומותר לאוכלו אפילו אכילת קבע בלי כל הפרשה, כמבואר ברש"י פסחים ט' (ד"ה כד), וכ"ה במ"ר מעשרות (פ"א מ"ה) מדעתא דנפשיה.

[ובזה תובן יפה קושית הר"ש ספ"ק דתרומות במ"ש שם לענין המפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו שהקשה דמ"ש ממפריש מחלה על הקמח שאין חלה ההפרשה כלל של החלה. ולכאורה מה דמיון זל"ז הרי קמח עדיין לא חל עליו גדר שייכות לחלה כלל, דראשית עריסותיכם כתיב, משא"כ לענין תו"מ. אלא שכנ"ל גם בתבואה לענין תו"מ לא חל עליו שם טבל מה"ת טרם נגמרה מלאכתו וראה פני הבית. ועי"ז מתרץ הר"ש דהכא גלי קרא דרק מן המחובר א"א להפריש, אבל בתלוש חלה ההפרשה. וא"כ פשוט דה"ה לענינו אין זה גרוע מכל טבל שאעפ"י שאין בו משום חיוב הפרשה כלל, מ"מ בר הפרשה הוא כי רק מן המחובר נתמעט, וכל שהוא תלוש - ההפרשה חלה. אכן בענין הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו יש צורך בבירור פרטי הדין.

ב.

במשנה תרומות (פ"א ד' : אין תורמין זיתים על שמן וכו' ואם תרמו וכו' בה"א אין תרומתן תרומה. והיינו מפני שזה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על שנגמרה. אכן להלן שם (מ"י) : אין תורמין וכו' מדבר שלא נגמרה מלאכתו וכו' ואם תרמו תרומתן תרומה. הרי מכאן שאי"ז אלא לכתחילה. הרע"ב הסביר החילוק שבמ"ד המדובר בזיתים וענבים דוקא ששם אינה תרומה כלל משום דאית ביה פסידא לכהן, ואילו מ"י מיירי בשאר מינים. דבריו לקוחים מהירוש' שם שהביאם הר"ש: ר' אילא בשם ר"י מפני גזל השבט, מהו גזל השבט? מפני הטורח לדון זו"ע. והיינו שבמינים אלה יש טורח רב בהכשרתם לאכילה, ונמצא שהמפריש מהן בעוד לא נגמרה מלאכתו מפסיד לכהן שגורם להם טורח. ורק במינים אלה שטרחתן מרובה גזרו חכמים להפקיע ההפרשה מכל וכל, משא"כ במינים אחרים אי"ז אלא לכתחילה, ובדיעבד תרומתן תרומה.

אכן כבר העיר הגרע"א בגליון המשניות שדברי הרע"ב אינם עולים בקנה אחד עם **מסקנת** הר"ש שהביא חילוק הני"ל ודחאו, שהרי ר' יוחנן עצמו נחלק שם בירוש' עם חזק"י, אם מה שנאמר במ"ד מתיחס רק לזו"ע. ודעת ר"י היא: היא זו"ע, היא כל הדברים. א"כ הרי לא ניתן כלל לפרש לפיו החילוק בין זו"ע לשאר, כי לדעתו הכל אחד. ומסיק הגרע"א פ"י המשנה כפי הר"ש והרא"ש שם שבמ"ד המדובר כשתרם שלא ברשות כהן משא"כ אם תרם מדעת כהן והסכמתו, תרומתו תרומה. והיינו כדמפרש הר"ש שם בטעמא, דזימנין דניח"ל לכהן בזיתים וענבים יותר מבשמן.

ג.

והנלענ"ד בכונת הרע"ב דאזיל בשיטת הרמב"ם. דז"ל הרמב"ם בהלכות אלו: (פ"ה ה"ד) אין תורמין וכו' מדבר שלא נגמרה מלאכתו וכו' ואם תרמו תרומתן תרומה. ועו"ש (ה"יח) : אין תורמין שבלים על החטים וזיתים על השמן וענבים על יין ואם תרם אינה תרומה, גזירה שמא יטריח הכהן לדרוך ולכתוש. ע"כ. הוסיף על לשון המשנה גם שבלים על החטים, והוא מהספרי. כפי שציין הרדב"ז, וכ"ה בפי"ה מ"ל לר"מ. והרדב"ז שם מחלק שאם תרם מן הזיתים וכו' כשיעור היוצא מהם, אם נתרצה הכהן תרומתו תרומה בדיעבד. ואם לא תרם כשיעור, גם הסכמת כהן ל"מ, ואין תרומתו תרומה. והוא ג"כ עפ"י הירוש' בחלוקו של ר' מנא בטעמי המשניות: שהוא מבקש לתרום לפי השמן ואינו תורם אלא לפי הזיתים. ובר"ש שם מבארו דהמשנה דתרומתו תרומה הוי משאר פירות "כגון מדבר שלא נתמרח על דבר שנתמרח, וכן כל הפירות, חוץ מזו"ע". היינו כי **בשני** מינים אלה יש הפרש גדול בין המתמצה מהם לבין הפרי עצמו, משא"כ המירוח בתבואה דומה לשאר מינים. ולפי ר' מנא הספרי שמנה יחד עם זו"ע גם שבלים, צ"ל דהיינו רק לענין **לכתחילה**, ואילו המשנה דמיירי גם בדיעבד, בכונה נקטה רק זו"ע. אכן הרמב"ם הרי מנה **שלוש** המינים יחד שאין תרומתן תרומה. א"כ צ"ל לכאורה שמדבר בלי הסכמת הכהן וכנ"ל מהר"ש. אך לפ"ז קשה לשון הר"מ **גזירה** שמא יטריח הכהן וכו', והרי **ודאי** מטריתו, כיון שמייירי שלא מדעת הכהן והסכמתו. ונראה מלשון הר"מ שגם הסכמת הכהן ל"מ גזירה שמא יטריח עליו בלי הסכמתה וא"כ חוזרת הסתירה ממשנה י' ששם מבואר שבדיעבד תרומתן תרומה. ומוכרח לומר שהר"מ **מחלק** בין המינים, שרק מינים אלה שהזכיר טרחתם מרובה, ובהם הוא שביטלו התרומה. אך הרי קשה קושית הר"ש דר' יוחנן עצמו הרי אמר "היא זו"ע היא כל המינים". ונראה שדעת הר"מ לפרש כונת ר' יוחנן שלא בא לומר שכל המינים בא לרבות, אלא היא זו"ע היא כל המינים **שדומים** לזו"ע, והיינו כל המינים שטרחתם מרובה, ולא הוזכרו מינים אלה **לדוגמא**. וזהו שבמשנה לא הזכיר אלא ב' מינים דזו"ע ואילו בספרי הביא גם שבלים, כי הכל ל"ד, והני וכל דדמי להו הו בכלל. ועפ"י הני"ל נראה זה גם בכונת הרע"ב והוא דנקט זו"ע היינו אלו והדומים להם שטרחתן מרובה, ובא להוציא שאר מינים שאין טורח בהכשרתם כמו באלה.

.ד.

ומעתה בסלק סוכר שטרחת הכשרתו לאכילה מרובה, וא"א כלל כמעט שלא ע"י טיפול בבהח"ר, יש להשוותו לכאורה להני מינים שגם בדיעבד אין תרומתן תרומה. וכן צ"ע לפי הסבר הר"ש שהוא מצד הפסד בהן, והסכמת הכהן מהני בזה, דהרי הסביר בטעמא דמילתא שהסכמתו מועילה משום דזימני דניח"ל בזו"ע, וזה אי"ש בנידו"ד שהסלק כל עיקר שימוש הוא ע"י הפיכתו לסוכר וכוהל, ול"ש בזה דניח"ל לכהן. אך י"ל דלא הוצרך הר"ש לזה אלא כדי שלא יהא זה בגדר כהן המחזר בבית הגרנות דזה אסור לכתחילה, ומ"מ י"ל דבדיעבד מיהת ההפרשה חלה כל שהיתה הסכמת הכהן לזה.

ברם לענ"ד ההגדרה של שלא נגמרה מלאכתו אינה מפני שזה דורש עוד הכשרה לאכילת אדם, שהרי החטים גם אחר המירוח עדיין אינם ראויים לאכילת אדם דהכוסס חטים הוי שלא כדרך אכילתו, וכן אכילת קמח. וההכשרה לאכילת אדם ע"י אפיית הלחם עדיין דורשת עבודה מרובה, ומ"מ המירוח בכרי הוי גמר מלאכה. ובע"כ הכונה של גמר מלאכה היינו גמר מלאכתו **בשדה**, שהגורן והיקב הם עדיין המשך הפעולות הנעשות בפרי **טרם** הכנסתו הביתה. ובכל כה"ג הוא שדנו במשניות על דבר שלא נגמרה מלאכתו. משא"כ בכל שמלאכת **השדה** נגמרה, ומעתה יש צורך להכניסם הביתה לשם גמר הכשרתם לאכילת אדם, כל כה"ג הוי נגמרה מלאכתו.

.ה.

וכל זה לרווחא דמילתא ואליבא דאמת. אכן לעניננו אי"צ לזה, שהרי אם נחשיבנו לא נגמרה מלאכתו הרי עדיין לא הוטבלו, ובזה הרי מפורש בירוש' וכנ"ל, שכל מה שזב מהן פטור מן המעשרות, ואפילו בדבש תמרים. וא"כ ממנ"פ ההפרשה חלה דאיתמא שזה לא נגמרה מלאכתו הוי בדין זב טרם שהוטבלו, ואי תימא דהוי נגמרה מלאכתו וכנ"ל הרי ההפרשה חלה.

יתר ע"כ אמינא שלפי **החומרא** של הפרשה אדרבא ראוי להפריש דוקא מן הפרי עצמו, ולא ממה שנסחט ממנו, דהרי כנ"ל מבואר ברש"י חולין שהתרומה ממשקה לא חלה כלל, וכל כה"ג שהוא טבל שעשאו משקה, אי נימא דאסור משום יוצא אין לו תקנה אלא ע"י הפרשה מן הפרי עליו. אך כנ"ל נראה עיקר שאין כאן בכלל חיוב הפרשה, ואין מקום להפריש אלא לחומרא בעלמא בלי ברכה, ומן **הצמח** דוקא ולא מן היוצא ממנו. כנלענ"ד.

סימן ל : בדבר הכנסת בכור בזה"ז לכיפה.

.א.

עובדא הוה בבהמה מבכירה שלא מכרוה בעליה וילדה זכר תמים. ומיד שנוול לקחוהו שלא יינק מן האם, כי כך נוהגים החקלאים. אולם מאחר שהוא בכור ואינו מותר אף לכהן א"כ יפול בו מום מאליו, וזה לא שכיח, והטיפול בו יש בו חשש תקלה, נוסף שהמדובר על עגל שכשיגדל יהא לשור המזיק שפגיעתו קשה. ונשאלה שאלה אי שפיר דמי לא להאכילו, כי אין הוא יכול לאכול אלא החלב שנותנים לו, עד שימות.

והנה דין זה פשוט ומבואר בשו"ע יו"ד ש"ט: בכור בזה"ז אין בו היתר אלא ע"י מום. ואפי' אם ירצו הבעלים או כהן להכניסו לכיפה עד שימות מעצמו אינם רשאים. ומקור הדברים ברא"ש, כפי שצוין שם. ומכל מקום מחמת שהוא מצב דחק וכנ"ל, נכנסתי לעיין בהלכה דא. וזה הנלענ"ד.

.ב.

הנוב"י יו"ד ס"י פ"א דן לענין ספק בכור, ודייק משמעות התוס' ע"ז י"ג: שאין חיוב להכניסו לכיפה ומ"מ איסורא נמי ליכא. וכבר ציין דברי תוס' אלו הב"ח שם. וכ' עו"ש הנוב"י, שמה שהתוס' בכורות כ"ח מביאים מעשים בכל יום ששומרים אותם עד שיפול בהם מום היינו שכל עוד שהוא ביד ישראל, ומפני שצריך לקיים בו מצות נתניה, משא"כ ביד הכהן. (נראית כונתו אעפ"י שכתבו שמחכים עד שיפול בו מום, והרי הישראל אינו צריך לטפל בו אלא עד שיגדיל מעט (יו"ד ש"ו ב), י"ל כיון דבדרך כלל יש עצה למוכרו לנכרי ולא עשה כן, הרי במקרה זה שהיא פשיעה מצד בעה"ב אי"ח הכהן לקבלו כמבואר שם (ס"ד בהגהה), א"כ על הישראל להחזיקו עד שיפול בו המום שאז יקבלוהו מידו.) ומטעם זה רצה להתיר בנידון דידי' בסי' בכור שא"צ לתתו לכהן שרשאי להכניסו לכיפה. והגאון ר"מ פישלס השיב עליו שם, שאם אמנם כן היא דעת הרא"ש שהובא במרדכי ע"ז. ברם הוא מנמק זאת מפני שצב"ח דרבנן, אתי חשש תקלה דרבנן ודחי לצב"ח, דהם אמרו והם אמרו. "אבל מהר"מ והרא"ש והטור יו"ד ס"י ש"ט דאסרו לכיפה אפשר דס"ל צב"ח דאורייתא וכו".

וחזר הנוב"י וטען ע"ז שמש"כ לדעת הרא"ש אי צב"ח דאורייתא לא שרינן "זה א"א לאומרו לאסור מה שהתירו חז"ל", "דזהו פסק פשוט בגמרא דמותר לעבור על צב"ח משום תקלה וממנ"פ אי צב"ח דרבנן הרי טוב, ואם צב"ח דאורייתא מ"מ משו"ה לא נדחה מה שהתירו חכמים בגמרא וכו".

תוכן דבריו דאליבא דהרא"ש שאינו מחלק בין תקלה שבגמרא לענין מקדיש בזה"ז לתקלה של בכור, הרי ממה שאמרו להכניס לכיפה במקדיש יש לשמוע גם לבכור, אלא שבטעמא דמילתא הדבר תלוי, דאם נאמר שצב"ח דרבנן, וכדס"ל להרא"ש, ניתן לפרש כמו שפירש, מצד הם אמרו והם אמרו. אכן לפ"מ דאנן נקטינן להלכה כפי המבואר באו"ח לענין חליבה בשבת (כפי שציין גם הגרמ"פ) דצב"ח דאורייתא, נפרש הטעם בע"כ באו"ח - שגם איסור תורה נדחה כאן בגלל חשש תקלה: וכמש"כ התוס' שם לענין הקונה בהמה מן הע"ז. עכ"פ ההלכה אינה תלויה בזה ולא תשתנה מהבדלי הנימוקים.